# Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish va uni rivojlantirish metodikasi

**Baxtiyor Suvankulov**
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va metodikasi kafedrasi dotsenti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning nazariy asoslari hamda ularni zamonaviy ta’lim muhitida rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, pedagogik shart-sharoitlar aniqlangan va samarali o‘qitish usullari taklif etilgan.

**Kalit so‘zlar:** tanqidiy fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, o‘qitish metodikasi, pedagogik texnologiyalar, tahlil, refleksiya

**Kirish**

Zamonaviy ta’lim mustaqil fikrlay oladigan, tahlil qila oladigan va qaror qabul qilishga qodir shaxsni shakllantirishga yo‘naltirilgan. Axborotlashgan jamiyat sharoitida o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati tobora ortib bormoqda. Bu muammo ayniqsa boshlang‘ich sinflarda dolzarb ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu davrda bolaning intellektual rivojlanishiga asos solinadi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish mantiqiy tafakkur, mustaqillik va axborotni baholash qobiliyatini rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlash muammosi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. J. Dyui tafakkurni muammoli vaziyatlarni hal qilish jarayoni sifatida talqin qilgan. L.S. Vygotskiy tafakkur rivojida ijtimoiy muloqotning ahamiyatini ta’kidlagan. J. Piaje boshlang‘ich maktab yoshini mantiqiy operatsiyalar shakllanishining muhim bosqichi sifatida asoslab bergan.

Zamonaviy tadqiqotchilar (R. Pol, L. Elder) tanqidiy fikrlashni analitik ko‘nikmalar majmuasi sifatida qaraydilar. Milliy pedagogikada esa tanqidiy fikrlashni o‘qish va yozish orqali rivojlantirish texnologiyasi keng qo‘llaniladi.

Tadqiqot quyidagi yondashuvlarga asoslanadi:

- faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv;
- shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim;
- kompetensiyaviy yondashuv.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi- Mazkur metodika o‘quvchilarda axborotni tahlil qilish, baholash, talqin etish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan yaxlit pedagogik tizimdir.

U quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- faol o‘qitish;
- muammoli yondashuv;
- shaxsga yo‘naltirilgan pedagogika.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faol va interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning tahliliy fikrlashi, dalillash qobiliyati va mustaqilligini sezilarli darajada oshiradi.

Metodika uch bosqichdan iborat:

**Maqsad:** qiziqish uyg‘otish, mavjud bilimlarni faollashtirish, muammo qo‘yish.

**Usullar:**

- muammoli savollar;
- “aqliy hujum”;
- klaster tuzish;
- matn mazmunini oldindan taxmin qilish.

Bu bosqich o‘quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi va ularni izlanishga undaydi.

**Maqsad:** yangi bilimlarni o‘zlashtirish, ularni tahlil qilish va solishtirish.

**Metodlar:**

- INSERT texnologiyasi;
- Venn diagrammasi;
- “Fishbone” usuli (sabab–natija);
- matn va tasvirlar bilan ishlash;
- taqqoslash va tasniflash.

Bu usullar sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va xulosa chiqarish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

**Topshiriq namunasi:**

- Matnning asosiy g‘oyasini aniqlang;
- Voqea sabab va oqibatlarini belgilang;
- Ikki qahramonni taqqoslang.

**Maqsad:** xulosa chiqarish, baholash va fikrni asoslash.

**Usullar:**

- munozara;
- sinkveyn;
- mini-insho yozish;
- o‘zini va boshqalarni baholash.

Bu bosqichda o‘quvchilar:

- o‘z fikrini bayon etadi;
- dalillar bilan asoslaydi;
- axborotni baholaydi.

**Asosiy metodlar va usullar**

Metodika quyidagi innovatsion yondashuvlarni o‘z ichiga oladi:

1. **Muammoli ta’lim**
2. **Interaktiv metodlar** (debatlar, rolli o‘yinlar, guruh ishlari)
3. **Grafik organizatorlar** (klaster, aqliy xarita, diagrammalar)
4. **Savol-javob metodi** (“qalin va yupqa savollar”, sokratik dialog)

Bu usullar mantiqiy fikrlash va tahlilni rivojlantiradi.

**Samaradorlik shartlari**

Metodikaning samarali bo‘lishi uchun:

- rivojlantiruvchi muhit yaratish;
- individual yondashuv;
- o‘quvchilarni faol jalb qilish;
- metodlarni tizimli qo‘llash;
- raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur.

**Ta’limni tashkil etish shakllari**

- guruhli ishlar;
- juftlikda ishlash;
- individual topshiriqlar;
- loyiha faoliyati.

Loyiha faoliyati ayniqsa samarali bo‘lib, tahlil va qaror qabul qilishni rivojlantiradi.

**Natijalarni baholash**

Baholash quyidagilar orqali amalga oshiriladi: testlar; yozma ishlar tahlili; kuzatuv; diagnostik topshiriqlar.

Baholash mezonlari:

tahlil qilish; dalillash; mantiqiy fikrlash; mustaqillik. mustaqil fikrlash rivojlanadi; o‘quv materiali yaxshiroq o‘zlashtiriladi; o‘quv motivatsiyasi oshadi.

**Xulosa**

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir. Ushbu metodika bosqichma-bosqich tashkil etilganligi, faol metodlarga asoslanganligi va qulay pedagogik sharoitlar yaratilganligi bilan samarali hisoblanadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar (References)**

1. An Introduction to Critical Thinking]. Saint Petersburg: Piter.

2. Svetlana Zair-Bek. (2011). *Razvitie kriticheskogo myshleniya na urokakh* [Developing Critical Thinking in the Classroom]. Saint Petersburg: Rech.
3. Jerome Bruner. (1977). *The Process of Education*. Moscow: Progress.
4. Alexei Leontiev. (2005). *Deyatelnost. Soznanie. Lichnost* [Activity, Consciousness, Personality]. Moscow: Smysl.
5. Benjamin Bloom. (1986). *Taxonomy of Educational Objectives*. Moscow: Pedagogika.